

ПІЗНАВАЛЬНО – ПОТРЕБОВИЙ КОНТЕКСТ ІНТЕРЕСУ В ДІЯЛЬНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

В статті представлена психо-біологічна сутність пізнавального інтереса, освітлені характерні риси пізнавальної потреби; прослідковані етапи вивчення процесу формування пізнавальної потреби в контексті діяльності людини.

Ключевые слова: *пізнавальний інтерес, пізнавальна потреба, пізнавальна діяльність.*

The article presents the psycho-biological essence of cognitive interest, highlight the characteristics of cognitive needs; traced the stages of study of the formation of cognitive needs in the context of the individual.

Keywords: *cognitive demand, cognitive interest, cognitive activity.*

Пізнавальний інтерес є найважливішим чинником вдосконалення навчання. Становлення пізнавального інтересу є комплексним процесом його виникнення, підтримки і розвитку, включеним у загальну спрямованість навчання і виховання.

Проблему пізнавального інтересу широко досліджували в психології Б. Ананьєв, М. Беляєв, Л. Божович, Л. Гордон, С. Рубінштейн, В. Мясіщев та у педагогічній літературі Г. Щукіна, Н. Морозова.

Інтерес - складне та доволі значуще для людини утворення, яке має безліч трактувань у науковій літературі. Ще М. Скаткин говорив про те, що інтерес об'єднує багато психічних процесів. Вони що створюють особливий стан та напругу в діяльності особистості, зокрема, радість від процесу навчання, прагнення заглибитись в пізнання того, що є цікавим, у пізнавальну діяльність, переживання поразок та вольові дії до їх подолання. У психологічних визначеннях пізнавальний інтерес розглядається як: вибіркоче спрямування уваги людини (М. Добринін, Т. Рібо); прояв його розумової та емоційної активності (С. Рубінштейн); специфічне ставлення особистості до об'єкта, викликане усвідомленням його значення для життя та емоційною привабливістю (О. Ковальов).

Разом з тим Р. Щукіна вважає, що інтерес має значення: вибіркової спрямованості психічних процесів людини на об'єкти навколишньої дійсності; тенденції, прагнення, потреби особистості займатися саме обраною галуззю діяльності, що приносить задоволення; потужного стимулу активності особистості; особливого вибіркового ставлення до навколишнього світу, до його об'єктів, явищ та процесів [8]. Н. Морозова, в свою чергу, наголошує на тому, що інтерес характеризується позитивними емоціями по відношенню до діяльності; наявністю пізнавального боку даної емоції, тобто радістю від процесу пізнання та отримання знання; наявністю безпосереднього мотиву, що коріниться в самій діяльності [4].

Психологами було здійснено відкриття в галузі фізіології, нейрофізіології стосовно об'єктивного розуміння сутності пізнавального інтересу. Розглядаючи

сутність походження інтересу, дослідники спиралися на вчення І. Шавлова, А. Іванова-Смоленського про рефлекторну природу психіки. За Шавловим, інтерес – це "орієнтувально-дослідницький" рефлекс, який проявляється у вигляді цікавості. Стійкість глибина інтересів окремих людей пояснюється з точки зору законів іррадіації, концентрації та індукції нервових процесів у корі головного мозку. Вияв інтересу пояснюється наявністю ділянок кори, які мають оптимальний ступінь збудження (принцип домінанти А. Ухтонського), що зумовлює виникнення сильних емоцій, які характеризують інтерес [3, С.100].

Значно поширились сучасні знання про фізіологічні механізми інтересу в результаті новітніх досягнень у галузі нейрофізіології (І.Анохін, Л.Воронін, Є.Аретян, П.Симонов). На стійкість рефлексу орієнтування, як з'ясувалось, найбільше впливають механізми підкріплення. Згідно з теорією аферентного синтезу, психофізіологічна природа інтересу трактується так: у відповідь на зовнішній подразник або певний стимул у корі головного мозку оживають сліди минулих знань і, перш ніж завершиться його рефлекторна дія, у людини виникає попереднє уявлення про його зміст і способи здійснення. Потому відбувається сама дія, а на заключному етапі аферентного синтезу, завдяки зворотному зв'язку аферентації, відбувається контроль виконання. За умови наявності проєктованих дій, рефлекторний акт закінчується; за відсутності такої відповідності починаються пошуки нових рішень [1, с.10].

Пізнавальний інтерес, активізуючи всі психічні процеси людини, спонукає до постійного пошуку перетворення дійсності через діяльність. Такий пошук відбувається за допомогою пізнавальної активності, що має три аспекти розгляду, як: ототожнення з діяльністю; риса особистості; готовність особистості до пізнання зовнішнього і внутрішнього світу. Пізнавальна активність тісно пов'язана з процесом пізнання та пізнавальною діяльністю особистості.

Характерною рисою пізнавальної активності є її предметна спрямованість на відкриття та засвоєння нового та невідомого. Серед безлічі предметів кожна особа обирає той, який має для неї найбільшу цінність, внаслідок її нахилів, інтересів та уподобань. Підґрунтям пізнавальної активності є потреба в набутті нових знань – пізнавальна потреба.

Пізнавальні потреби (потреба в знаннях, в інтелектуальному напруженні, в самоосвіті тощо) належать до великої групи духовних прагнень і задовольняються в процесі пізнавальної діяльності. Вітчизняна психологічна наука подає потреби основним стимулом, що спонукає особистість до активності в обраній діяльності, спрямованій на їх задоволення.

Проблема формування пізнавальних потреб знайшла глибоке обґрунтування в працях психологів та педагогів (Б. Ананьєв, Л. Божович, Д. Вількеєв, П. Гальперін, М. Данилов, М. Добринін, В. Ільїн, І.Лернер, О. Матюшкін, М. Махмутов, Ю. Шаров та ін.).

Пізнавальна активність є продуктом пізнавальних потреб та інтересів особистості. Гостра необхідність спонукає людину до діяльності, стимулює активність особистості. У свою чергу, задоволення одних пізнавальних потреб приводить до виникнення нових.

Поняття "пізнавальна потреба" було об'єктом наукового інтересу психологів ХХ століття, пройшло тернистий шлях від повного заперечення цієї потреби як самостійної до "коронування" її як найважливішої потреби людини.

Аспекти пізнавальної потреби, як то: структура, динаміка, зв'язок з іншими потребами є предметом наукових дискусій. До сих пір предметом сперечань залишається саме визначення сутності пізнавальної потреби.

У теоретичних концепціях провідних психологів-теоретиків Заходу, зокрема З.Фрейда, К.Юнга, К.Роджерса, Г.Олпорта, А.Маслоу, Е.Шпрингера та інших домінуючим було положення про те, що причиною поведінки кожної людини є вроджені та успадковані інстинкти. Відповідно, інтерес – вроджений або генетично завданий біологічний збудник, джерелом якого може бути стимул із оточуючого середовища.

Представники біхевіорального підходу (Е. Торндайк, Д. Уотсон) вважають, що джерелом активності є стимул – зовнішній подразник, що викликає відповідну реакцію організму; психоаналітичного напрямку (З.Фрейд та ін.) – вроджені потяги. Науковці гуманістичного напрямку (А. Маслоу, Г.Олпорт) вважають джерелом активності прагнення та спонукання само людини. Натомість представники психології культурно-історичного аспекту (Л.Виготський) переконані втому, що джерело активності людини у її потребах.

Уявлення про вродженість пізнавальної потреби досі є джерелом наукових суперечностей. Експериментально неодноразово підтверджувалась необхідність інформаційного впливу вже на ранніх етапах життя людини. Прагнення здорової дитини до пізнання навколишнього середовища описувалося як дослідницька поведінка, в основі якої лежить механізм, єдиний, як для дорослого, що робить наукового відкриття, так і для дошкільняти, котрий опановує закони існування світу.

Разом з тим, визнання вродженості пізнавальної потреби неминуче ставило перед ученими питання про її первинну класифікацію. Як вроджена властивість, пізнавальна потреба апіорі має бути віднесена до групи біологічних чинників. Проте, незрозумілим лишається факт вибіркості, індивідуальності пізнання, позаяк не всі об'єкти привертають увагу і не всі явища викликають бажання досліджувати їх, а процес дослідження, значимий для двох осіб, відрізняється за ступенем прикладених зусиль.

У 50-х роках відомі експерименти Л. Харлоу й Д. Берлайна довели, що пізнавальна потреба не є обслуговуючою інші потреби, а є незалежною потребою людини, яка має власні завдання у структурі поведінки [6].

Г. Харлоу вбачав джерело відмінності пізнавальної «привабливості» в деякому латентному стані внутрішньої мотивації суб'єкта, яка робить його привабливим для конкретної особи. Аналогічно, Ж. Нюттен інтерпретував пізнавальну потребу як внутрішню мотивацію, вроджене прагнення центральної нервової системи до самодетермінації [5].

Видатним психологом О. Крупновим була здійснена спроба представити пізнавальну потребу у вигляді сукупності природних і соціальних передумов розвитку. Біполярність обумовлених природою ознак пізнавальної потреби дозволяла трактувати неідентичність (нетотожність) дослідницьких зусиль. Так, вважає науковець, людина з вродженими характеристиками «ергічності»,

«стенічності» та «інтернальності» свідомо виявить більше сили, стійкості та різноманіття пізнавальних прагнень, ніж її антипод, що відрізняється параметрами «аергічності», «астенічності» та «екстернальності» відповідно [2].

Проведені дослідження дозволили виділити найсуттєвіші особливості пізнавальної потреби. Орієнтація не лише на результат пізнання, але й на сам процес є головною характеристикою цієї потреби [5;7].

Видатний польський психолог К. Обуховський зазначає, що пізнавальна потреба не пов'язана з конкретно-практичними цілями особистості, як то нагороди, соціальний успіх тощо. Таким чином науковець відділяє її від потреби у досягненнях, потреби в успіху тощо. Також він зазначає, що спрямованість пізнавальної потреби особистості не лише на результат, але й на процес пізнання підтверджує факт постійного невдоволення даного виду потреби, що було не раз акцентовано науковцями Л.Я.Божович, Н.Г.Морозовою. Провадження пізнавальної діяльності посилює пізнавальну потребу.

Пізнавальний потяг особистості спрямовано на процес пізнання та його результат, які є єдиним цілим. Саме тому певний дискомфорт викликає пізнавальна діяльність, що не призводить до мети, а відтак - до отримання нового знання. Пізнавальна потреба спонукає до пізнавальної діяльності, в процесі якої виникають позитивні емоції [7]. Пізнавальна потреба супроводжується емоційним піднесенням у процесі пізнавальної діяльності, а значить, процес пізнання сам по собі є частковим задоволенням.

Відомо, що існує тісний зв'язок між пізнавальною діяльністю та центрами позитивних емоцій. Доведено, що збільшення дослідницької активності одночасно збільшує емоційне збудження [7]. К.Обуховський припускає, що наявність зв'язку між цими центрами у мозку слугує біологічною передумовою спрямованості пізнавальної потреби на процес пізнання.

Посилаючись на психологічні дослідження "реакції на новизну", проблем інтересу, а також дослідження схильностей, науковець виділяє три рівні розвитку пізнавальної потреби. На першому етапі розвитку пізнавальної потреби, на думку науковця, головну роль відіграє потреба у враженнях, яка має вираз у прагненні людини до нових стимулів, та нових реакцій на враження. Така потреба у враженнях є найелементарнішим рівнем пізнавальної потреби. Пізнавальна активність на цьому рівні доволі низька. На цьому рівні ще відсутня потреба в отриманні нових знань. Найяскравіше проявляється у дітей дошкільного віку.

Наступний рівень розвитку пізнавальної потреби – допитливість. На цьому рівні можна спостерігати відбір інформації, що потрапляє до людини і яку вона спроможна отримати. Пізнавальна активність цього рівня цілеспрямована, виникають та міцніють інтереси та форми ставлення до нових знань. Саме потреба у знаннях як така народжується на цьому рівні. Разом з тим, пізнавальна активність не достатньо пов'язана із соціальними завданнями та має стихійно-емоційний характер. Найяскравіший прояв допитливості спостерігається у підлітків.

Третій рівень розвитку пізнавальної потреби, зазначає науковець, - рівень цілеспрямованої пізнавальної діяльності, пізнавальна потреба відбиває життєві

цінності особистості, які зазнали рефлексію та закріплені у відповідних "ролях". Саме цей етап характеризується стійким прагненням людини до певної галузі знань, схильністю до певної діяльності та визначністю у професійному покликанні. Науковець зазначає, що попередні рівні не втрачають своєї актуальності, а стають органічним компонентом кожного наступного етапу [6].

Аналіз наукової літератури уможливив окреслення основних характерних рис пізнавальної потреби особистості, а саме: пізнавальна потреба задовольняється лише в процесі пізнавальної діяльності; посилюється провадженням пізнавальної діяльності; задоволення пізнавальної потреби викликає появу нової потреби у пізнанні; предметна спрямованість та вибірковість; орієнтація на процес пізнавальної діяльності; постійне невдоволення пізнавальної потреби; задоволення супроводжується позитивними емоціями.

Література

1. Баранова Е.В. Проблема самореализации личности (философско-культурологический аспект) / Е.В. Баранова // Автореферат дис.кандидата филомоф. наук. – М., 1992. – 17 с
2. Елфимова Н. В. Пути исследования мотивации в когнитивной психологии: сравнительный анализ // *Вопр. психол.* 1985. № 5. С. 162-168.
3. Заброцький М.М. Педагогічна психологія: [Текст] : Курс лекцій: Для студ. вищих закл. освіти, які навч. за спец. "Педагогіка" / М. М. Заброцький ; Міжрегіональна академія управління персоналом. - К. : МАУП, 2000. - 100
4. Морозова Н.Г. Формирование познавательных интересов у аномальных детей / Н.Г. Морозова. - М.: Просвещение, 1969. - 264 с
5. Нюттен Ж. Мотивация, действие и перспектива будущего / под ред. Д.А. Леонтьева. - М.: Смысл, 2004. С. 186-195.
6. Обуховский К. Галактика потребностей. Психология влечений человека/ Обуховский Казимеж. – М.: Речь.2003. - 132 с.
7. Симонов Л. В. Высшая нервная деятельность: Мотивационно-эмоциональные аспекты. — М., 1975. — 175 с
8. Щукина Г.И. Проблема познавательного интереса в педагогике / Г.И. Щукина. – М.: Педагогика, 1971. – 352 с

УДК 378.016:785

Мозгальова Н. Г.

МЕТОДОЛОГІЧНИЙ КОНТЕКСТ ІНСТРУМЕНТАЛЬНО-ВІКОНАВСЬКОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ МУЗИКИ

В статтє раскрыты методологические основы исследования инструментально - исполнительской подготовки учителей музыки. Выделены три уровня методологии: философский, общенаучный и искусствоведческий (конкретнонаучный), которые являются относительно равноправными, взаимодополняющими и взаимосвязанными. Раскрыта сущность и особенности